

І. Менсо,

аспірант кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОНЯТІЙНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ДЕФІНІЦІЇ «ЕЛЕКТРОННА БІБЛІОТЕКА»

Актуальною проблемою в діяльності електронних бібліотек (далі – ЕБ) є уточнення й аналіз термінології у сфері їхньої діяльності, передусім це стосується самого поняття «електронна бібліотека», навколо якого виникає достатня кількість неоднозначних і суперечних уявлень.

Незважаючи на те що це поняття є досить розповсюдженим і широко вживається в науковій, технічній і популярній літературі, воно не має ані законодавчого визначення, ані чіткого та однозначного наукового тлумачення. Більше того, виникають певні розбіжності щодо співвідношення таких понять, як «електронна бібліотека» (electronic library), «цифрова бібліотека» (digital library), «віртуальна бібліотека» (virtual library). Причиною цих розбіжностей і відсутності усталеної термінології є відносно нова сфера діяльності, пов'язана з ЕБ.

К. Вігурський звертає увагу на те, що на сьогодні неухильно зростає кількість систем, від гранично простих до вельми складних, у назві яких наявне згадане словосполучення «електронна бібліотека». Висока популярність використання цього терміна пояснюється не лише й не стільки певними сучасними тенденціями, скільки спробою охарактеризувати новий феномен – виникнення принципово нового класу систем, покликаних акумулювати й поширювати інформацію в електронній формі. А великий інтерес до самих систем цього класу пояснюється актуальними потребами суспільства та наявними можливостями [1].

У зв'язку з цим виникає великий інтерес серед науковців до сфери ді-

яльності й функціонування ЕБ, їхнього правового регулювання та розуміння самого поняття «електронна бібліотека». Серед розробників цієї теми є такі українські й російські вчені: Б. Антопольський, К. Вігурський, Є. Горний, К. Генієва, О. Земсков, П. Лаппо, А. Ланкастер, Ф. Соколова, В. Степанова, Я. Шрайберг та ін.

Уперше питання діяльності й функціонування ЕБ детально розглядав англо-американський учений інформатики Ф. Ланкастер на початку 80-х років минулого століття [2], проте його праці мали більш футурологічний характер.

Саме ж поняття «електронна бібліотека» почало більш-менш конкретизуватися на рубежі 1980–1990-х рр., коли у зв'язку з появою адекватних засобів розрахункової техніки та інформаційних технологій, спроможних забезпечити зберігання, оброблення й використання великих масивів різноманітної інформації, більшість країн стали готувати проекти щодо створенню ЕБ. У цей період значна увага приділялась визначенню мети створення та функціонування ЕБ, їхніх завдань і функцій.

У свою чергу, термін «віртуальна бібліотека», на думку К. Генієвої, використовується для визначення загалу інформаційних джерел, які є доступними через глобальні комп'ютерні мережі, що в сукупності і створюють мережу Інтернет [3]. Варто зазначити, що, хоча термін «віртуальна бібліотека» й використовується в літературі, на сьогодні поступово витісняється із професійного вжитку, а низка авторитетних бібліотекознавців вважає використання цього терміна недоречним через його метафо-

ричність [4]. Водночас досить активно використовується поняття «цифрова бібліотека». Цей термін був використаний у першій великій програмі щодо створення електронних документальних ресурсів, прийнятій у США після відомих ініціатив Гора – Клінтона, крім того, цей термін використовується в Бібліотеці Конгресу США для позначення великомасштабного проекту оцифрування американських історичних документів. Однак в англійській мові не менш широко застосовується й термін «електронна бібліотека» (electronic library), який, порівняно із терміном «цифрова бібліотека», частіше використовується в Європі, ніж у США [5, с. 336–337]. Разом із тим такі вчені, як П. Лаппо й А. Соколова, термін «електронна бібліотека» використовують як синонім терміна «цифрова бібліотека» й «віртуальна бібліотека». Однак з огляду на форми подання цих термінів термін «цифрова бібліотека», на їхню думку, – більш точний, ніж «електронна бібліотека», оскільки всі матеріали, що зберігаються в такій бібліотеці, попередньо так чи інакше оцифровуються, тобто мають цифровий, дискретний характер. Термін «віртуальна бібліотека» підкреслює ту обставину, що за умови цифрового подання інформації й в умовах існування глобальних комп'ютерних мереж електронні документи можуть бути доступними як у традиційній бібліотеці, так і за її межами. Крім того, пошук необхідного документа може вестися практично із будь-якого місця, де є можливість доступу до глобальної комп'ютерної мережі, тобто її частини можуть бути розташовані в різних місцях земної кулі [6].

Також у деякій літературі для позначення електронних ресурсів використовується терміни «машиночитана бібліотека» та «комп'ютерна бібліотека». Під «машиночитаною бібліотекою» мається на увазі придатність указаних ресурсів до оброблення на персональних комп'ютерах без будь-якої додаткової підготовки. Однак термін «машиночитана бібліотека» хоча і є найбільш

удалим із технічного погляду, проте є найменш уживаним. Однак ми вважаємо, що для позначення сформованої на сьогодні специфічної інформаційної системи більш удалим є поняття «електронна бібліотека», оскільки воно є найбільш уживаним і відображено в багатьох спеціальних роботах і популярних статтях. Крім того, «електронні бібліотеки», так само як і «електронні видання» та інші подібні вирази, з'являються в різноманітних контекстах, а терміноелементи «комп'ютерна» й «машиночитана» пов'язані з устаткуванням, «цифрова» – зі способом запису інформації, «онлайнова» – із принципом доступу, «віртуальна» – заперечує реальність об'єкта, а термін «електронна бібліотека» відбиває всю сукупність зазначених ознак.

Також необхідно зазначити, що нині немає єдиного розуміння, що являють собою ЕБ. Крім того, спостерігається досить помилкове ототожнення поняття «електронна бібліотека» із поняттями «традиційна бібліотека», «база даних» і «мережа Інтернет».

Незважаючи на той факт, що функціонування ЕБ повністю підпадає під дію Закону України «Про бібліотеки та бібліотечну справу», ототожнення традиційної бібліотеки з електронною є неприпустимим. Сам зазначений Закон не містить повною мірою актуальної характеристики діяльності цієї установи й вимагає корегування. А визначення «бібліотека», закріплене в ст. 1 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» не враховує такий значущий на сьогодні напрям у діяльності бібліотеки, як забезпечення можливості користування фізичними та юридичними особами бібліотечним фондом, поданим в електронному вигляді, при одночасному забезпеченні дотримання прав і законних інтересів авторів творів.

Саме факт відсутності спеціальних норм регулювання діяльності ЕБ і законодавчих роз'яснень із цих питань і спричинив появу помилкового уявлення про те, що ЕБ являють собою автоматизовану систему традиційних

бібліотек. Більше того, можна зустріти твердження, що ЕБ не тільки є частиною традиційних бібліотек, а й повністю збігаються із засобами її автоматизації, що певною мірою є помилковим.

Основою для об'єднання традиційних та ЕБ слугує той факт, що на всі ЕБ і їхні інформаційні ресурси поширюються вимоги правового характеру, які характерні для бібліотек як суб'єктів традиційної бібліотечно-інформаційної інфраструктури суспільства. Однак бібліотечні установи не є єдиними та всеохопними системами зберігання й розповсюдження інформації, а ототожнення понять «електронна бібліотека» і «традиційна бібліотека» є помилковим.

Ф. Воройський зазначає, що ЕБ, на відміну від традиційних бібліотек, основним об'єктом діяльності яких є друковані видання зі всією притаманною їм специфікою зберігання, оброблення та використання, акумулюють електронну інформацію, подану у вигляді сукупності даних або електронних документів. Ця інформація за засобами організації, опису, зберігання, технологією підготовки й використання суттєво відрізняється від печатної. ЕБ і традиційні бібліотеки мають різні види носіїв інформаційної продукції (тверді й машиночитані); технологічні засоби формування інформаційної продукції; характер цілей і розв'язуваних завдань обслуговування користувачів; суттєво відрізняються організаційними формами створення й функціонування; відмінності в способах звернення користувачів до ресурсів і послуг цих бібліотек, а також у використанні для цього коштів. Так, традиційні бібліотеки є юридичними суб'єктами або структурними службами організації (організацій, підприємств), до складу яких вони входять, мають професійний штат співробітників і призначені обслуговувати літературою певний контингент читачів. ЕБ створюються або можуть створюватися в межах організацій будь-якого виду, що мають власні інформаційні ресурси, у яких вони зацікавлені, і здатні надати доступ користувачам через Інтернет

або спеціалізовані телекомунікаційні мережі. При цьому основний склад виконавців, котрі підтримують їхню роботу, у більшості своїй професійно не орієнтований на виконання бібліотечних та інформаційних завдань, які є для них додатковими або тимчасовими [7].

Із вищезазначеного видно, що «традиційні» й «електронні» бібліотеки мають суттєві відмінності. Ці відмінності стосуються більшості організаційно-технологічних принципів побудови традиційних і ЕБ, а також засобів їхнього програмного, технічного, інформаційного та лінгвістичного забезпечення.

Іншим помилковим уявленням є ототожнення ЕБ із базою даних (далі – БД). Останнім часом будь-яку БД починають розглядати як ЕБ. Прийняття такого уявлення суттєво звужує поняття «електронна бібліотека», перетворюючи його фактично в нове уявлення вже відомих сутностей. Акцент у цьому випадку робиться на програмні й технічні питання, особливо на масштабність, розподіл та інтегрованість. Безсумнівно, ці проблемні питання повинні посідати значне місце в діяльності ЕБ, однак ними вони не вичерпується [7]. З іншого боку, за такого підходу залишаються в тіні або зовсім ігноруються питання інформаційного змісту, наприклад, що є основним інформаційним об'єктом, як працювати з об'єктами, які змінюються в часі тощо. Як зазначає Вільям І. Армс, більшість людей не погоджуються розглядати БД фінансових записів окремих компаній як ЕБ, однак сукупність такої інформації по багатьох компаніях уже є частиною ЕБ.

Отже, на нашу думку, БД та ЕБ за своєю сутністю є різними поняттями. У свою чергу, БД є головним інформаційним ресурсом ЕБ. Бібліотека є їхнім творцем (центром-генератором БД, центром оброблення БД) або користувачем чи інформаційним брокером, якщо забезпечує посередницькі послуги до віддаленого ресурсу. Згідно із Законом України «Про авторське право

та суміжні права», БД розглядається як «сукупність творів, даних або будь-якої іншої незалежної інформації у довільній формі, в тому числі – електронній, підбір і розташування складових частин якої та її упорядкування є результатом творчої праці, і складові частини якої є доступними індивідуально і можуть бути знайдені за допомогою спеціальної пошукової системи на основі електронних засобів (комп'ютера) чи інших засобів». Тобто, як сукупність даних, матеріалів або творів у формі, яку зчитує машина, але такий підхід не охоплює всього комплексу складових бази даних.

На сьогодні щодо цього питання в такому контексті актуальним є прийняття окремого закону з урахуванням рекомендацій Європейського Парламенту, який уточнює, що БД означає комплект упорядкованих праць або інших матеріалів, які зберігаються й доступні за допомогою електронних засобів, а також матеріалів, необхідних для оперування базами даних, такі як тезаурус, індекс або система для одержання або надання інформації. Згідно з цими положеннями, країни-учасниці будуть охороняти БД авторським правом як зібрання (колекції, комплекти), що зафіксовано п. 5 ст. 2 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів. БД можуть бути захищені авторським правом, якщо вони оригінальні та являють собою зібрання праць або матеріалів, які з причини їх відбору або розміщення є авторським інтелектуальним твором [8, с. 48].

Уявлення про ЕБ як колекцію будь-якої інформації в електронній формі та у Світовій мережі Інтернет є також помилковим і позбавляє її системності. Хоча більшість фахівців ІТ-технологій під назвою ЕБ найчастіше й розуміють сховище електронних текстів книг в Інтернеті або наявні Інтернет-портали, що акумулюють інформацію про інтерактивні ресурси в мережі, однак не будь-яке зібрання чи колекція книг може розглядатися як бібліотека. За такого підходу, як правило, забувають

про точно визначену стратегію формування й розвитку інформаційного фонду, про каталогізацію й опис інформаційних об'єктів і низку інших питань. Безперечно, будь-яка ЕБ є колекцією інформаційних об'єктів, однак зворотне є помилковим. Крім того, відповідно до ст. 1 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», бібліотечна справа являє собою галузь інформаційної, культурної, освітньої діяльності суспільства, що включає створення й розвиток мережі бібліотек, формування та оброблення бібліотечних фондів, організацію бібліотечного, інформаційного й довідково-бібліографічного обслуговування користувачів бібліотек, підготовку бібліотечних кадрів, наукове та методичне забезпечення розвитку бібліотек. Отже, мова йде про особу або організацію, що професійно займається бібліотечною справою, орієнтує свою діяльність на широке коло користувачів і здійснює обслуговування користувачів із дотриманням усіх правил, передбачених законодавством [9, с. 27]. Із цього Закону випливає, що уявлення про те, що нібито будь-яке зібрання документів або інформаційних ресурсів може бути назване бібліотекою, у тому ж числі й ЕБ, є досить помилковим.

Отже, із вищезазначеного ми можемо прослідкувати певну неоднозначність у визначенні поняття «електронна бібліотека». Не можна не погодитися із В. Степановою, що відносна новизна словосполучення «електронна бібліотека» не має ані законодавчого визначення, ані загальноприйнятого наукового тлумачення. Під електронними (цифровими, віртуальними тощо) бібліотеками дослідники розуміють різноманітний зміст, від простого переліку файлів на будь-якому комп'ютері до загального змістового наповнення Інтернету [10, с. 42].

Проаналізувавши різні погляди і тлумачення поняття «електронна бібліотека», ми дійшли висновку, що найбільш удалими є уявлення про ЕБ як унікальну специфічну систему, що має певні схожості й розбіжності із тради-

ційною бібліотекою, базою даних і мережею Інтернет, містить, накопичує, зберігає різноманітні колекції електронних документів та орієнтує свою діяльність на широке коло користувачів, обслуговуючи їх із дотриманням усіх норм чинного законодавства, у тому числі авторсько-правових норм.

Ключові слова: поняття, електронна бібліотека, цифрова бібліотека, віртуальна бібліотека, традиційна бібліотека, база даних, мережа Інтернет, законодавство України.

У статті розглянуто найбільш розповсюдженні уявлення про електронні бібліотеки та проведено співвідношення понять «електронна бібліотека», «цифрова бібліотека» й «віртуальна бібліотека». Проаналізовано чинне законодавство України щодо сутності поняття «електронна бібліотека», у результаті чого було досліджено питання помилковості ототожнення понять «електронна бібліотека» із поняттями «традиційна бібліотека», «база даних», «мережа Інтернет». Зроблено висновки, що найбільш удає поняття для позначення специфічної інформаційної системи є «електронна бібліотека».

В статье рассмотрены наиболее распространенные представления об электронных библиотеках и проведено соотношение понятий «электронная библиотека», «цифровая библиотека» и «виртуальная библиотека». Проанализировано действующее законодательство Украины относительно сущности понятия «электронная библиотека», в результате чего было исследовано ошибочное отождествление понятий «электронная библиотека» с понятиями «традиционная библиотека», «база данных», «сеть Интернет». Сделаны выводы, что наиболее удачным понятием для обозначения специфической информационной системы является «электронная библиотека».

The article describes the most common presentations of electronics libr-

aries and conducted relations between the concepts of “electronic library”, “digital library” and a “virtual library”. The author analyzed the current legislation of Ukraine concerning the essence of the electronic library concept. As a result, it has been investigated the erroneous identification of the concepts of “electronics library” with the concepts of “traditional library”, “database”, “Internet”. The author concluded that the most apt term to describe a particular information system is a term “digital library”.

Література

1. Будецька О.О. Імперативи розвитку бібліотеки університету в контексті формування освітнього електронного середовища / О.О. Будецька // Імперативи розвитку електронних бібліотек: PRO et CONTRA = Imperatives of the Electronic Libraries Development: pro et contra : матеріали Міжнар. веб-конф. (м. Харків, 27 берез. 2014 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Наук. б-ка Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, Центр. наук. б-ка ; за заг. ред. Н.П. Пасмор. – Х., 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/method_mg/mfiles/201410_method/imperatives.pdf.
2. Lancaster F.W. Libraries and librarians in the age of electronics / F.W. Lancaster. – Washington, D.C. : Inform. Resources Press, 1982.
3. Генієва Е.Ю. Виртуальная библиотека – символ открытого общества / Е.Ю. Генієва // Библиография. – 1996. – № 4. – С. 3–5.
4. Кормілець Ю.В. Сутність поняття «електронна бібліотека вищого навчального закладу» / Ю.В. Кормілець // Педагогічний альманах : збірник наукових праць. – Вип. 15. – Херсон, 2012. – С. 149–155.
5. Земсков А.И. Электронная информация и электронные ресурсы : публикации и документы, фонды и библиотеки / А.И. Земсков, Я.Л. Шрайберг ; под ред. Л.А. Качаченковой. – М. : ФАИР, 2007. – 528 с. – С. 336–337.
6. Лапо П.М. Введение в электронные библиотеки / П.М. Лапо, А.В. Соколов // Электрон. текстовые данные [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.iatp.by/handouts/library/e-libraries/2-24.htm>.

7. Воройский Ф.С. Электронные и традиционные библиотеки – суть не одно и то же / Ф.С. Воройский // Электронные библиотеки. – 2003. – Т. 6. – Вып. 5. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.elbib.ru/index.phtml?page=elbib/rus/journal/2003/part5/voroisky>.
8. Давидова І.О. Електронні бібліотеки: правові засади функціонування в Україні / І.О. Давидова // Нові обличчя бібліотек та організацій: від надій до партнерства і професіоналізму : матеріали фокусного семінару восьмої Міжнар. конф. «Крим-2001» «Бібліотеки та асоціації у світі, що змінюється: нові технології і нові форми співробітництва», Судак, 9–17 черв. 2001 р. – Судак, 2001. – С. 47–51.
9. Україна. Закон. Про авторське право і суміжні права: Офіц. вид. – К. : Вид. дім «Ін Юре», 2002. – 55 с. – С. 27.
10. Степанова В.К. Электронные библиотеки и полнотекстовые базы данных в Интернете / В.К. Степанов // Библиотекосведение. – 2004. – № 2. – С. 45.